

obecně orientovaná na problematiku vzniku a vývoje nových politických stran. V zahraniční i domácí produkci takových zdrojů nalezneme celou řadu a další nové jistě budou neustále přibývat.

Daniel Šárovec
Metropolitní univerzita Praha
sarod3ax@student.mup.cz

Ondřej Špaček, Marie Heřmanová, Michal Lehečka, Ludmiła Władyniak:
Pravidla vkusu. Jak se společnost rozhoduje, co je v kultuře hodnotné
Brno, Host 2023, 264 s.

Vkus je tradiční estetický pojem, který byl v centru zájmu filozofické estetiky především v 17. a 18. století; od té doby se z estetického diskurzu do značné míry vytratil, čímž následoval další tradiční estetické pojmy, jako je krása či vznešenost. Nevytratil se však z našeho běžného slovníku – lidé vcelku běžně hodnotí něčí styl oblékání nebo třeba schopnost zařídit si domov jakožto vkusné či nevkusné. A nevytratil se ani z odborného zkoumání – namísto estetiky se k němu v posledních více než padesáti letech obrací především sociologie, která ukazuje, že vkus není věcí výhradně osobní záliby, ale projevem i nástrojem sociálních nerovností a jejich reprodukce. Způsob, jakým se tak děje, zmapoval především Pierre Bourdieu ve svém díle *La Distinction: Critique sociale du jugement* z roku 1979, které se pro sociologické zkoumání kulturních hierarchií stalo paradigmatickým textem. Vychází z něj i kolektivní publikace *Pravidla vkusu: Jak se společnost rozhoduje, co je v kultuře hodnotné*, jejímž cílem je „prozkoumat způsoby a mechanismy, jejichž prostřednictvím se dobrý vkus utváří, demonstruje a reprodukuje, a rozebrat, jakým způsobem tyto mechanismy přispívají k udržování společenských nerovností“ (s. 9).

Na rozdíl od zmíněné Bourdieuovy práce či například od tematicky blízké knihy *Životní styl a sociální třídy: vytvoření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby* Jiřího Šafra jde o publikaci svým zaměřením popularizační, která chce být čtivá a přístupná také neodborné veřejnosti. Nenajdeme v ní proto rejstřík ani citace z odborných textů, namísto obvyklého seznamu odborné literatury je v závěru knihy uvedena literatura doporučená těm, kteří se do témat, jež kniha v jednotlivých kapitolách otevírá, rozhodnou ponořit hlouběji. Také popis metodologie provedeného výzkumu a získaná data najdeme až v příloze. Pojem *vkus*, který se objevuje v názvu publikace, není nijak definován, v tomto ohledu se spoléhá na intuitivní porozumění ze strany čtenářstva. Klíčová otázka totiž zjevně nezní, co to vkus je, ale spíš kde je a co dělá. Z příkladů je jasné, že se netýká jen preferencí určitých uměleckých a popkulturních produktů, ale že prostupuje naši každodennost od výběru běžného zboží, oblečení či místa, kde se setkáváme

s přáteli, až po způsob trávení dovolené nebo zařizování bytu. Není originálním poznatkem *Pravidel vkusu* to, že vkus je nástrojem produkce a reprodukce kulturních hierarchií – tato skutečnost je spíš výchozí tezí, jež má být v této publikaci konkrétněji ohledávána, ale také ve své platnosti ověřována v kontextu současné globální (pop)kultury, v níž se difference mezi vysokou a nízkou kulturou zdá být nejasná a nejistá, a především irelevantní ve vztahu k sociálním nerovnostem. Nezmizela už veškerá pravidla vkusu? Projevuje se vůbec difference vkusových preferencí i v dnešním světě kulturní všežravosti? Pokud ano, pak kde, jakým způsobem a s jakým účinkem? Kdo má tu moc dnes určovat či měnit pravidla vkusu a pomocí jakých nástrojů a strategií tak činí? Odpovědi, které kolektivní monografie *Pravidla vkusu* nabízí, se opírají nejen o dříve publikované výzkumy, ale rovněž o originální data vycházející z dotazníkového šetření kulturní spotřeby a vkusu studentstva Univerzity Karlovy, z analýzy mediálních obsahů a etnografického výzkumu kulturních míst.

Jak již bylo řečeno, publikace se opírá o bourdieuovské termíny jako kulturní pole, kulturní kapitál nebo habitus, které tvoří základní konceptuální instrumentář pro popis prostoru vkusu a mechanismů fungování kulturních hierarchií. Tyto koncepty jsou spolu s dalšími vyloženy v prvních dvou kapitolách knihy, představujících obecnější teoretický úvod k danému tématu. První teoretická kapitola „Proti gustu“ se zabývá především samotným vkusem – tím, jak se projevuje v našich životech a jak souvisí se společenskými nerovnostmi; popisuje však rovněž to, v jakém ohledu je vkus ve své proměnlivosti a arbitrárnosti pro sociologii zajímavým tématem a jaké jsou možnosti jeho sociologického zkoumání. Kapitola „Kulturní mapa“ pak představuje obecné principy kulturní kartografie i konkrétní mapu kulturního vkusu studentstva napříč fakultami Univerzity Karlovy. Jako klíčové distinkce kapitola vymezuje jednak napětí mezi etablovanou (tradiční) a novou kulturou, jednak mezi kulturou legitimní a nelegitimní. Zdůrazňuje přitom klíčovou roli školství: prizmatem neoliberální ideologie se škola jeví jako spravedlivé pole, kde každé dítě může uspět podle toho, jak moc se bude snažit. Kulturní kapitál, předávaný dítěti do té doby především v rodině, se však už na začátku školní docházky velmi zřetelně otiskne do postavení dítěte ve třídě, kde je označeno jako to „talentované“ a „nadané“, nebo naopak „slabé“ či „nevychované“.

Do prostředí školy, jež každého z nás zásadním způsobem po mnoho let formuje, a to samozřejmě i z hlediska našich vkusových preferencí, nás zavádí i následující kapitola „Povinná četba“. Ukazuje její specifické, státem posvěcené mechanismy, jež utvářejí a dále posilují kulturní hierarchii mezi studenty různých typů škol (elitní gymnázia vs. odborné školy) i uvnitř nich (úspěšné vs. neúspěšné školy). Na konkrétních datech týkajících se odlišností seznamů povinné literatury na jednotlivých školách, vyžadovaných znalostí či vnímaného smyslu čtení literárních textů je demonstrován rovněž konzervativismus tradiční české výuky, která literaturu prezentuje prostřednictvím prakticky neměnného kánonu děl a v podobě odtržené od sociálního kontextu své doby i žitého světa současného čtenářstva.

Zatímco v případě literatury se lze obrátit k žánrům, které zůstávají mimo seznamy četby i výukové kurikulum, výtvarné umění se asi většině lidí jeví být

ve všech svých podobách čímsi nejasným, vzdáleným, čím na jednu stranu necítí potřebu se blíže zabývat, na druhou stranu však návštěvu význačné galerie v rámci turistické prohlídky zahraničního města často chápou téměř jako povinnost. Kapitola příznačně nazvaná „Tohle si do ložnice nepověším“ poukazuje i na další paradoxy našeho vztahu k výtvarnému umění a jeho hodnotovou nesamozřejmost v rámci kulturního pole. Společnost mu připisuje mimořádnou kulturní hodnotu, o které svědčí i ona „must-see“ muzea a galerie. Určitá díla jsou prodávána za astronomické ceny a slouží nejen jako vhodná investice, ale také jako doklad společenského statusu jejich majitelů. Nesnadnému jazyku moderního a současného výtvarného umění se však učí porozumět jen nepatrný zlomek studujících (povinná výtvarná výchova takové porozumění zpravidla nezprostředkovává). V důsledku toho tak výtvarné umění na jednu stranu sice vzbuzuje jistou obavu a neochotu se o něm vyjadřovat, na druhou stranu se však lidé příliš nezdráhají přiznat, že do galerií nechodí, smyslu výtvarného umění nerozumí a absolutně nechápou, jak se může za mnoho milionů prodávat něco, co se jim jeví jako patlanice malého dítěte a co by si doma rozhodně nepověsili. Zatímco neznalost velkých děl literárních klasiků neomlouvá a hrozí vám výsměch a nálepka nevzdělance, v případě výtvarného umění tomu tak velmi často není.

V další kapitole obrací publikace pozornost na sociální sítě a streamovací platformy, které v mnoha ohledech výrazně proměnily nejen způsob, jímž konzumujeme kulturní produkty, ale také to, kdo a jak nám je zprostředkovává a ovlivňuje, co sledujeme, čteme, posloucháme, oblékáme si i pijeme a jaký na to máme názor. Ve světě internetu, kde je výběr zdánlivě nekonečný, má v tomto ohledu kulturní kapitál, naše vkusové preference i ti nebo ty, jimž nasloucháme, mnohem větší význam. Kapitola nazvaná „Doporučuju to, co se mi autenticky líbí“ připomíná, že to nejsou vždy jen lidé, které známe z našeho reálného světa nebo sledujeme v médiích či na sociálních sítích – podstatnou roli hrají i algoritmy. Kapitola se zaměřuje ale především na influencery a influencerky, kteří jakožto noví kulturní zprostředkovatelé mají moc ovlivňovat, co konzumujeme, jak to konzumujeme a jak o tom mluvíme, a tím proměňovat prostor legitimní kultury. Volí však k tomu jiné postupy a legitimizační strategie, přičemž tou klíčovou a zároveň distinktivní strategií ve vztahu k tradičním zprostředkovatelům, jakými jsou novináři/novinářky nebo kritici/kritičky, je úsilí o autenticitu. Obsah tedy v rámci sociálních sítí může tvořit téměř kdokoli, prokázat svůj dobrý vkus a stát se součástí kulturní elity se ale nepodaří všem. Není nutně rozhodující, co konzumujeme, ale jak – zda vážně, nebo s odstupem, ironicky nebo třeba jako tzv. guilty pleasure (provinilé potěšení), což nám umožňuje udržovat si pocit kulturní nadřazenosti. Jak autorstvo ale popisuje, i takzvaná kulturní všežravost má své limity, a to i ty třídní – vlastnění elektroniky a času na konzumaci jejího obsahu, ale i možnost jej sdílet a komunikovat s ostatními jsou aspekty, které se do kulturního kapitálu chtě nechtě propisují.

Poslední kapitoly publikace, jež nás zavádějí do veřejného prostoru, otvírají otázky, které mají potenciál vzbudit pozornost i u těch, jimž je diskuse týkající se povinné školní četby, výtvarného umění či autenticity na sociálních sítích vzdálená. Jak by měla vypadat ulice, v níž žijeme, je málokomu lhostejné, právě naopak to dokáže vzbudit mimořádné vášně. Veřejný prostor přirozeně není jen

otázkou urbanismu nebo stylu kaváren a barů – patří do něj i hudba, která zde zaznívá, podoba reklamních poutačů nebo pořádané kulturní akce. V kapitole „Nesmí to bejt přepimpený“ jsou tyto prostory nazvány kulturními místy, neboť se v nich projevují, sdílejí i prosazují vkusové preference těch, kteří se v tomto prostoru pohybují. Na řadě příkladů především pražských kulturních míst je ukázána specifická komplexnost těchto prostorů, jejichž charakter je souhrou mnoha aspektů, výsledkem různých strategií, čím oslovit ty, které na tato místa chceme přilákat, ale také vyjednávání mezi různými preferencemi a zájmy. Je nasnadě, že zde nalézáme nejen zřetelné projevy kulturní hierarchie a pnutí s ní spojených, ale také střety s ekonomickou či politickou mocí.

Mnohá místa sice společně sdílíme, ne každý člověk má však stejnou možnost otisknout do nich své vkusové preference. Skutečnost, že vlastníci nemovitostí mají v tomto ohledu jiné postavení než nájemci, se zdá být zjevná, kapitola „Kultivovat město“ však poukazuje na jinou sociální skupinu – na to, „jak se mainstreamový urbanismus utváří na základě zkušeností, představ a vizí specifické skupiny lidí, samotných architektů a urbanistů, typických příslušníků městské střední třídy se specifickým kulturním kapitálem“ (s. 182). Jejich vkus se do podoby veřejného prostoru přitom promítá s až přehlíživým nárokem na univerzalitu, správnost a závaznost bez ohledu na to, že ono „cítit se jako doma“ může vypadat pro každého člověka jinak. Vkusové preference jsou tak někdy spíše sociálními souvislostmi, kvůli kterým někomu vyhovuje život na Letné a někomu život v jihočeské vesnici. Poslední kapitola poukazuje rovněž na to, že v procesu gentrifikační sice většinou nakonec vítězí ekonomický kapitál, ten kulturní mu však často vyšlapává cestu, aby byli v důsledku rostoucích cen nakonec vypuzeni jeho nositelé, stejně jako původní obyvatelstvo.

Roku 2019 byl zveřejněn výzkum *Česká společnost po třiceti letech*, jenž se pokusil široké veřejnosti přiblížit to, že společenské postavení není jen otázkou ekonomického kapitálu, ale také kapitálu sociálního a kulturního. Z četných mediálních ohlasů lze soudit, že se podařilo poukázat na význam sociálního kapitálu pro ustavování a reprodukování společenské nerovnosti, kapitál kulturní však zůstal v pozadí výraznějšího zájmu. Publikace *Pravidla vkusu* sice nepřináší stejně komplexní výzkum pokrývající široké sociální skupiny a vzhledem k tématu patrně ani nevzbudí tak mohutný mediální zájem, její přínos je však v něčem jiném – přístupnou formou ukázat, že vkus hraje ve společnosti mnohem významnější roli, než by se mohlo na první pohled zdát. V současnosti zde asi není lepší český psaná publikace, která by dokázala srozumitelně vyložit, a především na konkrétních datech a příkladech demonstrovat mechanismy fungování kulturního pole a utváření kulturních hierarchií. Zajímavá však díky své tematické šíři může být i pro ty, kteří se již v těchto otázkách orientují, neboť odborný záběr jen málokoho sahá od literatury přes výtvarné umění a sociální sítě až po otázky týkající se veřejného prostoru.

Závěrečná kapitola, nebo spíše dovětek, nazvaný „A kam dál?“, zřetelně naznačuje, že *Pravidla vkusu* nejsou knihou, která má ambici nastolené výzkumné otázky jednou provždy vyřešit a uzavřít. Značný prostor se otevírá pro další

empirické výzkumy pokrývající širší spektrum české společnosti – studentstvo Univerzity Karlovy je vzorkem přece jen značně úzkým a specifickým – či kulturní místa mimo hlavní město. A prostor se nepochybně otevírá také pro hlubší reflexi některých teoretických východisek a závěrů či rozpracování některých konceptů a pojmů. Mezi nimi i pojmu, který se objevuje v názvu knihy, tedy pojmu vkus. Je zcela pochopitelné, že publikace určená širšímu okruhu recipientů nebude na mnoha stranách zvažovat, na základě jakých nutných a postačujících podmínek termín vkus vymezit. Že by taková odpověď nebyla vůbec snadná, ale spíš naopak až únavně náročná a frustrující v absenci odpovědi, na které by se všichni shodli, o tom svědčí třeba obdobná otázka definice pojmu umění, která se především v angloamerické estetice posledního půlstoletí stala jedním ze zásadních témat. Stejně jako se však můžeme smysluplně bavit o umění bez toho, aniž bychom jej nejprve jasné vymezili, můžeme se stejně tak bavit i o vkusu. Estetické úvahy o tom, co to je umění, se však i přesto, že nedospěly k univerzální odpovědi, ukázaly jako nesmírně produktivní pro hledání nových přístupů jeho analýzy a výkladu – mimo jiné i z hlediska zkoumání sociální dimenze světa umění. Stejně by to mohlo být v případě vkusu, byť zůstává otázkou, zda to má být úkol pro sociologii, nebo spíše teorii umění – anebo se zde otevírá příležitost pro nějakou jejich plodnou spolupráci?

Pravidla vkusu rozšiřují paletu popularizačních sociologických knih, které v posledních letech vycházejí, jako je například *Tichá dřina: dělnictví a třída v továrně Baťa* nebo *Pracovat* od Kateřiny Nedbálkové, *Neznámá společnost: pohledy na současné Česko* od Pavla Pospěcha, *Slepé skvrny* od Daniela Prokopa nebo kniha *Na moři, za plotem, na síti* od Lenky Vochocové, Jany Rosenfledové, Jana Zápotockého, Andrey Průchové Hružové a Terezy Fousek Krobové. Aniž by tyto texty upustily od intelektuální preciznosti a korektního zacházení s daty, dokážou zpřístupnit klasicky akademické vědění širšímu čtenářstvu, což je v současném akademickém provozu ne vždy náležitě oceňovaný, ve skutečnosti však mimořádně důležitý cíl. *Pravidla vkusu* jsou publikací, která pro svou čtivost, schopnost velmi zdařile vybalancovat napětí mezi odborností a srozumitelností, ale i pro své téma týkající se života každého z nás má nepochybně potenciál najít si mnoho čtenářů a čtenářek, které dokáže oslovit.

David Skalický
Filozofická fakulta,
Jihočeská univerzita, České Budějovice
dskalicky@ff.jcu.cz

Barbora Doležalová
Fakulta sociálních věd,
Univerzita Karlova, Praha
barbora.dolezalova@fsv.cuni.cz